

מבט על, גיליון 445, 11 ביולי 2013

המהפכה במצרים – המלצות לישראל

אבנר גולומב, אודי דקל, אורית פרלוב, יואל גוז'נסקי, עודד ערן, ענת קורץ

ב-25 בינואר 2011 – יצאו 7 מיליון מצרים, רובם צעירים, בני מעמד הביניים, משכילים ועירוניים, לרחובות והפילו בסיוע הצבא את משטרו של הנשיא חוסני מובארק. ב-30 ביולי 2013 – יצאו 17 מיליון מצרים שוב לרחובות ודרשו את התפטרותו של הנשיא הנבחר, מחמד מורסי. הפעם הצטרפו למחאה בכירי המשטר הישן, התנועה הסאלפית וכן שכבת העירוניים העניים. לאחר שלושה ימים ובסיוע הצבא, הודח מורסי ורוב רובה של הנהגת האחים המוסלמים נעצרה והושמה במאסר בית. בשני המקרים הצבא תמך בדרישות הרחוב. יתר על כן, מפקדי הצבא המצרי הפיקו את הלקחים ממהפכת 2011 והפעם, במהפכת 2013, הקפידו לא לעמוד בקדמת הבמה אלא לקדם להנהגה בתקופת המעבר אישים אזרחיים, המקובלים על הציבור. השופט עדלי מנסור התמנה לנשיא לתקופת המעבר, והוטלה עליו האחריות לכונן ממשלת מעבר, לגבש ועדה שתנסח שינויים בחוקה ולהכין את מצרים לבחירות לפרלמנט ולנשיאות תוך שישה חודשים. בתקופה רגישה זו יהיה על הצבא ומנגנוני הביטחון להתמודד עם דיכוי ההתקוממות מצד תומכי האחים המוסלמים, לשמור על הסדר והיציבות ולוודא תפקוד אפקטיבי של ממשלת המעבר.

מאז תחילתה של הטלטלה בעולם הערבי, ישראל צפתה בדאגה במגמה המהפכנית, בשינויי השלטון ובמאבקים הפנימיים שהתפתחו במדינות המזרח התיכון. עם זאת, ממשלת ישראל הפגינה חוסן ונמנעה ביוזעין מהתערבות הצהרתית בהתרחשויות, בעודה נערכת לאתגרים המתפתחים, בכוח ובפועל, במסגרת אירועי "האביב הערבי". בהקשר המצרי הייחודי, ישראל הקפידה על המשכיות ואף חיזוק הקשרים המיוחדים עם הצבא המצרי, המהווים נדבך מרכזי ועוגן בשמירת יחסי השלום בין המדינות. ממשלת האחים המוסלמים נמנעה מכל קשר מדיני גלוי וישיר בין המדינות, אך לא ניסתה לפגוע ביחסים הפורמליים, לערער אותם או לשחקם. האינטרס המוביל של שני הצדדים היה ונותר למנוע כל הסלמה והידרדרות צבאית, שתהיה כרוכה בסכנה של עימות צבאי. על רקע זה פעל השלטון המצרי לגשר בין ישראל לבין חמאס ולתווך בגיבוש הבנות הפסקת האש בתום סבב הלחימה שהתחולל בין ישראל לבין הארגון בנובמבר 2012 (מבצע "עמוד ענן").

יש חשיבות תקדימית לעובדה שהסכם השלום בין ישראל למצרים שרד במשטר אסלמי, השולל עקרונות את זכות הקיום של מדינת ישראל. מנגד, סביר להניח, כי במקרה בו שלטון האחים המוסלמים היה מתבסס, מתחזק ונשען פחות על סיוע כלכלי מערבי, הייתה פורצת העוינות האידיאולוגית העמוקה של האחים המוסלמים כלפי ישראל ומערערת את בסיס האינטרסים הביטחוניים והמדיניים המשותפים לשתי המדינות. ערעור שלטונם של האחים המוסלמים במצרים, בעקבות המהפכה שהתחוללה ביולי 2013, בתמיכתו ובהובלתו של הצבא המצרי, מצמצם את הסיכוי להתממשות קרובה של תרחיש זה. אולם, גם כך נותר האתגר הביטחוני הגלום במרחב סיני בתוקף.

מצרים נכנסת לתקופת מעבר ממושכת, בעיקר אם ממשלת המעבר לא תשלים את המשימות שהוטלו עליה, שבמהלכם תהא ממוקדת בענייני פנים של שמירת חוק, סדר, יציבות ומניעת ההתרסקות הכלכלית. במסגרת זו יהיה השלטון טרוד בריסון מחאה עממית, בדיכוי מוקדים של התקוממות של תומכי האחים המוסלמים, וכן בתיקון החוקה, בהיערכות לקראת בחירות לפרלמנט ולנשיאות ובביצוע. אתגרים אלו יסיטו את תשומת הלב של השלטון מהנעשה בסיני. אולם, צפוי שפעילות טרור מתגברת של קבוצות ג'יהאדיסטיות וסאלפיסטיות במרחב סיני, אשר ינסו לאתגר את השלטון בקהיר, באמצעות פגיעה ישירה בניצוי, או בעקיפין באמצעות התגרות בישראל, תערער את הביטחון בסיני, תוך גלישה לשטח ישראל. תוצאה אפשרית של הסלמה בזירה זו תהיה פגיעה ביחסים המיוחדים שבין הממסדים הצבאיים של מצרים וישראל. מסתמן, כי זה יהיה האיום המשמעותי בחזית הדרום בחודשים הקרובים.

אתגרים והמלצות לישראל

היעד האסטרטגי הישראלי הוא שימור יחסי השלום עם מצרים ואף העמקתם. עניין מיוחד לישראל בהתבססות שלטון חילוני, ליברלי, אחראי ומתפקד באפקטיביות, במצרים כולה ובמרחב סיני. ישראל נדרשת לפעול בכמה מישורים, כדי לקדם יעדים אלה.

ישראל נדרשת להעמיק את שיתוף הפעולה עם הצבא המצרי ולהמשיך לאפשר לו להפעיל כוחות בסיני, בהיקף החורג מזה המוכתב במסגרת הנספח הצבאי להסכם השלום, נגד תשתיות גיהאדיסטיות והברחות אמצעי לחימה לרצועת עזה. ישראל נענתה לבקשות מצריות להפעיל כוחות ואמצעים מעבר למגבלות הנספח הצבאי להסכם השלום ויש להמשיך בכך.

מצרים חווה תהליך נמשך ומואץ של התערערות ביטחון הפנים. מיליציות חמושות, שאינן סרות למרות גורמי הביטחון, ניתן למצוא כיום בכל שכונה. שלטון של מיליציות אלה ברחוב אף צפוי להתרחב ככל שתימשך ההידרדרות הכלכלית במדינה. צפויה גם התמרדות של השכבות העניות, שהיקפן רחב ביותר. לפיכך, מבחן המשילות והאפקטיביות השלטונית יבוא לביטוי בהשכנת חוק וסדר פנימי, כמו גם בשיפור המצב הכלכלי וביצירת מקומות עבודה. לאור זאת, תיטיב ישראל לעשות אם תתמוך בהמשך הסיוע האמריקני הביטחוני לצבא המצרי, בהרחבת הסיוע האזרחי למצרים מצד מדינות המערב ומוסדות פיננסיים בינלאומיים, ובייזום בינלאומי של פיתוח תשתיות, שכלכלת מצרים זקוקה לו כאוויר לנשימה.

הגורמים האזוריים, שמתוך חשש לשלטונם פיללו לכישלונם ולנפילתו של שלטון האחים המוסלמים במצרים, ובראשם המונרכיות הסוניות – ערב הסעודית, ירדן ונסיכויות המפרץ – יוכלו לסייע להתייצבות מצרים ולתמוך בהתמודדות השלטון עם האתגרים הקשים מבית, בעיקר באמצעים כלכליים. לישראל השפעה מוגבלת בתחום זה, אך היא תוכל לנסות ולכוון ערוצי תאום חשאי עם המונרכיות. יתר על כן, חידוש התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, גם בהיקף חלקי, יוכל אף הוא לקדם תאום אזורי רחב – לא רק במאמץ לייצב את מצרים, אלא גם במאמץ לגבש חזית אזורית נגד הציר הרדיקלי, המונהג על ידי איראן.

הקשר עם הצבא המצרי היה ונותר חיוני. אלא שבמקביל, ישראל אינה יכולה להתעלם מהשפעתם הגוברת של כוחות אזרחיים במצרים – צעירים ליברליים וחילוניים, שהשפיעו משמעותית על הדחת הנשיאים מובראק ומורסי. לישראל יכולת ההשפעה מוגבלת באשר למערכת הפוליטית במצרים, עם זאת, עליה לנסות ולכוון ערוצי הידברות עם הגורמים מחוללי המהפכה תוך הקפדה על הימנעות מהתגרות בצבא המצרי. כך, ישראל תוכל לנסות ולייעץ לאותם גורמים אזרחיים בנושאים כלכליים וניהול תקין. גורמים אלו יוכלו להסתייע בישראל ובקשריה כדי לעודד השקעות במצרים.

נראה, שאחד הגורמים שניזוקו באופן קשה ביותר מנפילת שלטון האחים המוסלמים במצרים הוא חמאס, אשר איבד את משענתו האידיאולוגית והפוליטית העיקרית. זאת, בהמשך לאבדן המאחז שלו בדמשק, ערעור היחסים עם חזבאללה, הנתק בינו לבין המשטר באיראן, עקב הידוק היחסים עם שלטון האחים המוסלמים במצרים, ודחיקת הנהגתו המדינית של הארגון מקטאר. לא זו בלבד, אלא שהוא גם נתפס בעיני הצעירים המצרים, שהובילו את המהפכה, כמשתף פעולה עם השלטון שהופל וכמוציא לפועל של פעילויות אלימות שפגעו בחברה ובצבא המצרי. במקביל סובל החמאס מביקורת גוברת של הרחוב ברצועת עזה. יוזמות להחתמת האוכלוסייה ברצועה נגד הנהגת החמאס, בהמשך לדגם המצרי של ה-'תמרוד', זכו להיענות ניכרת. יתר על כן, נחישותו של הצבא המצרי להצר את צעדי הארגון ואת יכולתו לחולל הסלמה ביטחונית, מתבטאת בין היתר גם בקשיים להבריח סחורות, בעיקר מסובסדות, ממצרים לרצועה. צמצום היקפי הברחות יקשו על חמאס לשמר את היקף הכנסותיו ולכן הוא יתקשה להכיל מחאה נגד שלטונו. כן יתעורר קושי להחדיר לרצועה אמצעי לחימה, בעיקר רקטות וטילי קרקע-קרקע משופרים.

מוקדם עדיין לומר אם קשיים אלה יעודדו בקרב הנהגת חמאס נכונות לקידום הפיוס עם הרשות הפלסטינית, קרי, נכונות למלא דרישות, שהנשיא מחמוד עבאס הציב לארגון כתנאי להשתלבות ברשות. מנגד, אפשר שנוכח מצוקתו, הן בזירה האזורית והן בזירה הפנים פלסטינית, ישוב חמאס וינסה לבסס את מעמדו על 'יכולת ההיזק', שיתבטא בתמיכה בפעולות טרור נגד ישראל דרך התווך של סיני, או בייזום אירועים שיובילו להידרדרות, הסלמה ועימות ישיר עם ישראל.

בכל דרך, עולה המוטיבציה לפיגועים נגד ישראל, מצד החמאס ובפרט מצד גורמי גיהאד מסיני. לפיכך, על ישראל לחזק את יכולות ההגנה לאורך גבולה עם הרצועה ועם סיני. חופש הפעולה של ישראל מול מרחב סיני מוגבל למענה הגנתי בתחומה. משום כך, היא תאלץ להימנע מלהפר את הריבונות המצרית ואת עקרונותיו של הנספח הצבאי להסכם השלום, גם בתרחישים שבהם תוכל לטעון לזכותה להגנה עצמית. כל זאת, כדי לא להיות מעורבת בענייניה הפנימיים של מצרים ולא להסיט את תשומת הלב כלפי ישראל. כדי לנסות ולמתן את המוטיבציה לאלימות בשורות חמאס ויתר

הפלגים הקיצוניים הפעילים ברצועה, תוכל ישראל לנקוט מדיניות של הרחבת פעילות המעברים לרצועה ואישורי הדייג ואף הבנות בנוגע להפקת הגז הטבעי.

לסיום, יש להעריך את מפלת האחים המוסלמים במצרים בהקשר הרחב של המגמות האזוריות ושל הטלטלה במזרח התיכון. עד לאחרונה שררה תחושה, כי האסלאם הפוליטי הוא 'המנצח הגדול', ואולם, נפילת שלטון האחים המוסלמים במצרים, ועמה התאדות תוקפן של סיסמאות כגון 'האסלאם הוא הפתרון', וכן ההוכחה הנחרצת, כי אסלאם פוליטי יתקשה, כמו כל שלטון אחר, להתמודד עם אתגרים מורכבים מבית ומחוץ, לכול אלה יהיו השלכות מרחיקות לכת על כלל גורמי האחים המוסלמים באזור. בירדן צפוי צמצום השפעתה של תנועת האופוזיציה של האחים המוסלמים ושיפור ביכולת ההתמודדות של בית המלוכה ההאשמי עם התנועה. אפשר שמאזן הכוחות באופוזיציה הסורית, הלוחמת בשלטון אסד, ייטה לצד הכוחות הליבראליים-חילוניים, על חשבון הגורמים האסלאמיסטים.

מגמות בכיוונים אלה יהיו נוחות לישראל, אם כי עליה להמשיך ולצפות בהתפתחותן, יחד עם ההכרה ביכולתה המוגבלת להשפיע עליהן, תוך שמירה על ריחוק ממוקד תשומת הלב האזורית – הן מצד המשטרים והן מצד הציבור. מעבר לאמור לעיל, סביר להניח, כי תנועת האחים המוסלמים לא תוותר בקלות על ההזדמנות ההיסטורית שנתנה לה לשלוט במצרים, לאור משקלה ומעמדה בעולם הערבי והמוסלמי, ולפיכך צפוי מאבק פנימי ממושך במצרים. בתוך כך, לא ניתן לקבוע בפסקנות שהשפעת 'הרחוב' תבוא לביטוי גם בתוצאות הבחירות לנשיאות ולפרלמנט. לכן, ישראל צריכה להתנהל בצנעה, להימנע מהצהרות מזיקות ולשמור בידה את מרחב התמרון, מול מציאות פוליטית הפכפכה במצרים.